

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

УДК 316.42:752

DOI 10.35423/2078-8142.2021.2.1.1

В. О. Ананьїн,

*доктор філософських наук, професор, професор кафедри,
Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна
e-mail: ananin@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4786-0011>*

В. В. Горлинський,

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри,
Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна
e-mail: gvv1004@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1190-5991>*

МЕНТАЛЬНІ СТРУКТУРИ СВІДОМОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ І БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

Сталий і безпечний людський розвиток багатьма зв'язками пов'язаний з гуманітарною безпекою, яка зумовлена адекватною реакцією особистості на екстремальну ситуацію. Цілеспрямований вплив на поведінку і превентивну діяльність особистості в кризових ситуаціях стає можливим завдяки формуванню особистісної структури свідомості людини – ментального патерну безпеки. Це відкрита, динамічна, порівняно стійка, функціональна структура, що розвивається. Її конституювання відбувається на свідомому і підсвідомому рівнях психіки людини. Формування мен-

тального патерну зумовлено потребами в безпеці, соціальним досвідом їх реалізації, спеціальними знаннями, гуманістичними ціннісними орієнтаціями, соціальним статусом, роллю, установками, мотивацією і рефлексією особистості. Ментальний патерн безпеки містить когнітивну, семантичну, ціннісну, емотивну і поведінкову підструктуру. Їх функціонування утворює комплекс моделей і схем адекватного реагування на кризові, екстремальні ситуації, конституює соціальні практики безпеки. Основною функцією ментального патерну безпеки є формування соціальної, психологічної та професійної готовності адекватного осмислення, поведінки і превентивної діяльності в надзвичайних ситуаціях. Провідна роль у формуванні ментального патерну безпеки належить системі освіти в інтересах сталого розвитку. Знання про конституювання ментальних структур безпеки може бути використано як концептуальна основа модернізації освіти в інтересах сталого і безпечного людського розвитку.

Ключові слова: *свідомість, ментальний патерн безпеки, модус безпеки, смисл, цінності, досвід, освіта.*

Вступ людства у смугу розвитку, що позначається в соціальних дискурсах як «цивілізаційний злам», характеризується зростанням масштабів та інтенсивності екологічних, техногенних, антропогенних катастроф і соціальних катаклізмів на кшталт пандемії. Інтеграція глобальних загроз із зовнішньо-політичною і воєнною експансією, внутрішніми проблемами розвитку української держави, зумовлює потребу переосмислення ментальних основ поведінки і професійної діяльності особистості як передумови гуманітарної безпеки. В основі механізму запобігання антропогенних загроз лежить проблема пошуку нових можливостей і ефективних способів впливу на свідомість, поведінку і вчинки людини в кризових ситуаціях і професійній діяльності. Зміна парадигми мислення на підставі формування етики відповідальності, на переконання Г. Йонаса, є умовою збереження цілісності людського існування [1].

Сучасна освіта, на думку науковців, має втілювати превентивну підготовку людини до вирішення кризово-катастрофічних проблем і переходу на шлях безпечного і сталого розвитку, вико-

нувати функцію випереджального розвитку і формування антикризової поведінки особистості. У доповіді Римському клубу Лін Речел Андерсен (2020) відзначав, що для подолання екзистенційних криз, таких як кліматичні зміни, масове вимирання видів, сервільний капіталізм, штучний інтелект, тероризм, зростаюча нерівність та фінансовий крах, пандемій, таких як COVID-19, людству потрібна освіта [2, с. 12]. Отже, одним з ефективних шляхів впливу на свідомість людини в кризових умовах, зокрема професійну діяльність у структурах сил безпеки і оборони України, на нашу думку, є формування, за допомогою системи превентивної освіти, ментальних структур, що визначають адекватне мислення, поведінку і способи превентивної діяльності людини в кризових ситуаціях.

Метою статті є аналіз проблеми конституювання ментального патерну безпеки у свідомості особистості та його обґрунтування як концептуальної основи реформування системи освіти в інтересах безпеки і сталого розвитку України.

Актуальність проблеми зумовлена потребою в науковому обґрунтуванні напрямів морально-психологічного забезпечення сил безпеки і оборони України, реформування освіти в інтересах національної безпеки, особливо в умовах проведення операції об'єднаних сил та пандемії COVID-19.

Науково-теоретичними засадами розробки ментальних структур безпеки є, по-перше, концепт ментальності, обґрунтований представниками школи «Анналів», що дістав подальшого розвитку у працях В. Андрущенка, А. Гуревича, В. Заболоцького, М. Поповича. Ментальність розглядається як стійка духовна структура, що утворює певні культурні формати сприйняття і осмислення світу, поведінки і діяльності. По-друге, це ідеї колективного несвідомого Е. Фрома і К.-Г. Юнга. По-третє, – ідеї, закладені засновниками гештальтпсихології М. Вертхаймером, К. Кофкою і В. Келером. Ними було розроблено вчення про гештальти (з нім. Gestalt – форма, образ, структура) як стійкі, функціональні психічні структури, які надають смисли і визначають цілісність психічного сприйняття. Ідеї гештальтпсихології були розвинені представниками синергетики в концепті «патерну» (з англ. Pattern – зразок, модель, схема, малюнок, візерунок), який розглядається як впорядкована, врівноважена структура, що визначає параметри порядку

процесуальності. У цю групу входять ідеї П. Бурдьє про «габітус» як вбудований у психіку комплекс моделей і схем реагування на різні ситуації, що структурують соціальні практики людини [3, с. 229–248]. Це також, концепти «смилових структур» життєвого світу Е. Гуссерля, «ментальних структур» К. Леві-Стросса і «символічного порядку» Ж. Лакана.

Різноманіття використаних у праці теоретичних концептів, застосування відповідних методів дослідження, зокрема феноменологічного і аксіологічного аналізу, дає підстави стверджувати про застосування у дослідженні інтегрального підходу [4, с. 135].

Одним з перших мислителів, який протиставляв методам різноманітних наук пошук визначальних патернів, що лежать в основі структур свідомості, був Грегорі Бейтсон. Його мета полягала у виявленні принципів організації мислення як сполучного патерну [5, с. 4]. Виходячи з ідей, закладених у концепціях патерну представників феноменології, доцільно зробити висновок про формування у структурах свідомості ментального патерну безпеки як результату тривалої, інтенсивної динаміки та інтенціональної напруженості процесів, що відбуваються у свідомості і на підсвідомому рівні стосовно безпеки існування і збереження життя. Ментальний патерн безпеки як феномен свідомості являє собою відносно стійку, динамічну, розвинену структуру, що зумовлює форми осмислення, реагування та поведінки особистості в кризових і надзвичайних ситуаціях. Структура ментального патерну безпеки розглядається як результат тривалого, багатоактного процесу становлення, інтеграції та функціонування свідомого і підсвідомого підструктурних рівнів людської психіки, зумовленого потребами в безпеці і ступенем рольової і статусної включності особистості в соціальні процеси. Слід додати, що це відкрита структура, конфігурація якої визначається «точкою зборки», зумовленої особистісними характеристиками, конкретним місцем, часом, формою мотивації поведінки в екстремальній ситуації.

Що стосується принципів організації і розвитку процесів, які утворюють функціональну структуру патерну, то слід підкреслити їх двоїсту природу: соціально-організовану і таку, що самозорганізується. Свідомий рівень характеризується раціональним, передба-

чуваним, усвідомленим, цілеспрямованим і переважно керованим перебігом поведінкових реакцій і діяльності. Цей рівень детермінації може розглядатися як телеологічний, зумовлений соціальною потребою в безпеці. Рівень неусвідомленого і підсвідомого в ментальній структурі характеризується, переважно, непередбачуваністю, стихійністю і спонтанністю психологічних реакцій, що проявляються в нестандартних ситуаціях. Це прихований від свідомості рівень самоорганізації, найважливішою функцією якого є формування внутрішньої мотивації поведінки, заснованої на зворотних, негативних, коригувальних зв'язках і установках підсвідомості.

Із метою опису властивостей свідомого рівня конституювання ментального патерну безпеки, ми використовуємо поняття «модус безпеки». Модус безпеки – це номінація, що виражає, зумовлений ситуацією, прояв активності свідомості. Його конституювання у свідомості відбувається в умовах домінування інтенцій, з одного боку, спрямованих на збереження безпеки, а з іншого – відчуттями страху, тривожності, вразливості. Цей феномен являє собою порівняно стійку ментальну підструктуру, що утворюється у свідомості під впливом потреб, знань і уявлень про безпеку, зовнішніх об'єктивних умов, що відображають ступінь ризиків і загроз для життя, професійних вимог до підтримки безпеки, досвіду подолання стихійних лих, соціальних катастроф та інших екстремальних ситуацій.

У структурному відношенні модус безпеки являє собою єдність когнітивного, емотивного та поведінкового компонентів. Когнітивний компонент розглядається як синтез теоретичної і буденної форм осмислення безпеки, семантичної і аксіологічної складових. Теоретичний (раціональний) рівень модусу безпеки містить сукупність наукових знань, що функціонують у вигляді ідей, теорій, концепцій, принципів, закономірностей і понять, які відображають уявлення про належне в контексті розв'язання проблем безпеки суспільства. Це рівень конституювання підструктури, що визначає інтелектуальні параметри порядку функціонування модусу безпеки. Теоретичні знання про безпеку базуються на: системі загальнонаукових, соціально-гуманітарних і спеціальних знань, що вписуються в наукову картину світу і свідчить про універсальний характер соціально-природних процесів, загальну природу кризо-

вих явищ, способи прогнозування, попередження, запобігання та подолання загроз, зниження рівня ризиків; концепціях безпеки, що утворюють зміст теорії національної безпеки; теорії безпеки життєдіяльності людини як системи знань про умови безпечної взаємодії людини з техносферою, соціальним та природним середовищем.

Основними функціями модусу безпеки є мобілізація духовних, інтелектуальних, психічних і фізичних здібностей людини, спрямованих на збереження стійкості психіки в екстремальних ситуаціях, запобігання та протидії загрозам, адекватної, осмисленої реакції на ризики, що виникають, підтримку соціально-безпечного, здорового способу життя.

Повсякденний, буденний рівень модусу безпеки формується на основі особистого та колективного досвіду, набутого особою у процесі зіткнення з погрозами для життя і здоров'я. До уявлень про безпеку людина йшла через переживання трагічних втрат у своєму житті, спричинених війнами, стихійними лихами, епідеміями, соціальними катаклізмами. Опанування повсякденною свідомістю проблемами боротьби за виживання, проходить через протиставлення смислів зла, смерті, горя, страждання, нещастя, безсилля, ворожечі, війни, стихійних лих та епідемій, таким поняттям, як благо, добро, життя, мир, злагода, щастя, захищеність, порятунок тощо. На цьому рівні складаються і функціонують уявлення та стереотипи масової свідомості про способи підтримки особистої безпеки в повсякденному житті у вигляді здорового глузду. Такі знання мають характер емпіричних уявлень про можливі загрози та шляхи їх попередження в конкретних, побутових життєвих ситуаціях. Культурними формами збереження і трансляції повсякденних знань і уявлень про безпеку є соціальні традиції, звичаї, що функціонують як культурні сценарії поведінки та діяльності.

Семантична або смислова складова когнітивного компонента модусу безпеки виконує синтезуючу смислову функцію. Вона містить уявлення про процеси утворення, руху і зміни смислових образів безпеки. В основі цілісного розуміння безпеки полягають первинні глибинні смисли, що функціонують як метасмисли безпеки. На думку культуролога В. Біблера, такі базисні смисли виконують

функцію універсального «коду» людської культури, що забезпечує осмислення її локальних феноменів. Відповідно до цього підходу, метасмисл безпеки розглядається як феномен свідомості і компонент модусу безпеки, що містить закодовані в ціннісних смислах придбання історичного досвіду людства в боротьбі за своє виживання і подолання стихійних лих, гуманітарних і екологічних катастроф. Метасмисл безпеки являє собою одну з гносеологічних передумов функціонування безпеки як універсальної загальнолюдської і цивілізаційної цінності.

Важливо підкреслити, що значення метасмислу безпеки полягає в забезпеченні синтезу і конституювання локальних смислів безпеки у свідомості людини. Це смисли, що розкривають значущість захищеності людського життя в природному, соціальному, техніко-технологічному середовищах, прояви людської активності, готовності до діяльності в екстремальних і критичних ситуаціях, пов'язаних із соціальним насильством, вміння їх попереджати і ефективно розв'язувати соціальні конфлікти. Семантичну (сміслову) структуру модусу безпеки утворюють такі соціальні смисли, як соціальний порядок, надійність, стійкість, гармонійність, адаптивність, життєстійкість.

Аксіологічна складова модусу безпеки конститується на основі історично сформованих смислів, цінностей і соціальних потреб у безпеці. На основі життєвого досвіду, внаслідок педагогічного впливу, у свідомості формуються ціннісні пріоритети, орієнтація на які сприяє збереженню особистісної та колективної безпеки. За своєю суттю, ціннісні орієнтації являють собою духовні параметри порядку конституювання і функціонування модусу безпеки у свідомості людини. Цінності, що зумовлюють життєстійкість, консолідацію, адаптивність, безпеку, захищеність суспільства і правопорядок, формувалися протягом усього історичного розвитку як результат осмислення і закріплення в культурі трагічного досвіду боротьби людства за збереження свого існування. Ціннісна система виконує функцію «соціокультурного коду» нації, соціуму, цивілізації, людства, що передають від покоління до покоління надбіологічні програми, які регулюють соціальне життя [6, с. 6]. Цінності, спрямовані на захист життя, збереження здоров'я і добробуту, підтримання особистої і колективної безпеки, розглядаються як

джерело сенсоутворювальних основ поведінки і діяльності. При цьому, вищі, духовно-моральні ціннісні орієнтації утворюють стрижень свідомості, що забезпечує стійкість психіки, необхідну в екстремальних умовах діяльності людини, роблять навколишній світ передбачуваним, впорядкованим, соціально захищеним.

Таким чином, ціннісні орієнтації, що відображають особистісні цілі, спрямованість інтересів, переваги, потяги, установки у сфері особистої та колективної безпеки, становлять внутрішню особистісну, ментальну умову функціонування безпеки як соціальної мети розвитку соціуму [7, с. 271–277]. У сукупності з відповідними нормами і установками вони утворюють аксіологічне ядро модусу безпеки у свідомості людини. В активному і цілеспрямованому впливі системи освіти на формування когнітивної складової у структурі модусу безпеки, автори вбачають один з найважливіших напрямів підготовки фахівців сил безпеки і оборони України.

Емотивний компонент модусу безпеки характеризується взаємовпливом інтенцій, емоцій і почуттів, що впливають на мотивацію соціально-безпечної поведінки та професійної діяльності в сфері забезпечення особистої і колективної безпеки. Вона містить переваги, потяги, очікування, що концентрують спрямованість поведінки і діяльності на формування соціально-безпечних практик, емоції і почуття, що визначають домінуючу спрямованість мислення, поведінки і діяльності в ситуаціях підвищеного ризику для життя.

Особливістю емотивної складової є дихотомічний принцип її функціонування. Психічним феноменам страху, жаху, безсилля, уразливості, тривожності і пригніченості, що породжуються небезпеками, протистоять інтенції відчуття сили, могутності, захищеності, надійності, стабільності, впевненості, спокою, що зумовлюють домінанту безпеки у свідомості людини. Такі екзистенціали конституують предметні смисли безпечного «життєвого світу». У зв'язку з тим, що людина йшла до повсякденного розуміння загроз своєму життю через переживання тривожності, побоювання, страху перед можливістю смерті, вони стали виконувати функції сигналізації підсвідомості, психологічного індикатора небезпеки, що наближається. Водночас, для непередбаченої свідомості такі пе-

реживання несуть у собі загрозу формування фобій, панічних настрів і афектів. Одним з таких проявів у масовій свідомості є феномен «демонізації небезпек», що породжується сучасним вибухом у розвитку високих технологій [8], а також, «катастрофізація» свідомості як прояв панічного страху перед загрозою тотального знищення життя.

Конструктивними елементами свідомості, що нівелюють прояви «катастрофізації», є такі емотивні складові модусу безпеки, як обережність, передбачливість, уважність, турбота, відповідальність і моральність поведінки. Визначальними емотивними домінантами феномена безпеки, які мають формуватися засобами освіти, є почуття особистої відповідальності, совісті, обов'язку, спонукання до миру, конструктивному, толерантному, ненасильницькому і справедливому розв'язанні конфліктних ситуацій, спрямованість на діалог і пошук консенсусу [9].

Поведінковий компонент модусу безпеки містить усвідомлено сформовані і закріплені на підсвідомому рівні психологічні програми, установки, професійно-рольові навички поведінки і діяльності в надзвичайних ситуаціях. Це своєрідні сценарії, які утворюють систему психологічного самозахисту як алгоритму поведінкових реакцій людини на загрози навколишнього природного і соціального середовища, що постають перед нею.

У підставі підструктури поведінкового компонента знаходяться елементарні фіксовані установки. Установки формуються на основі знань і уявлень про соціальні і професійні норми безпеки, стереотипів мислення, як результат засвоєння соціального досвіду і професійної підготовки. Значущість установок для збереження безпеки людського існування підкреслює Умберто Еко: «Кожна людина живе в межах даної їй культурної моделі і тлумачить свій досвід у співвіднесенні з миром сприйнятих і засвоєних нею форм: стійкість такого світу є принципово важливою для того, щоб вона могла розумно діяти серед постійних викликів з боку оточення і організовувати стимули, породжені зовнішніми подіями, в сукупність органічного досвіду. Тому збереження всієї сукупності наших установок, не піддаючи їх безладним змінам, є однією з умов нашого існування як розумних істот» [10, с. 160–161].

Установки, що формуються системою професійної освіти, розглядаються як стійкі стандарти сприйняття, мислення, взаємовідносин, поведінки і діяльності фахівців у надзвичайних ситуаціях, що визначаються межами професійних вимог. Установка на безпеку – це спрощена схема реакцій людини, соціальної групи на типову небезпечну або надзвичайну ситуацію, вона поєднує в собі орієнтації, оцінки, відносини, правила, норми поведінки та професійної діяльності. У системі установок акумулюється життєвий досвід, звички, соціальні і правові норми, спрямовані на збереження і захист життя, здоров'я, колективну безпеку в надзвичайних і кризових ситуаціях.

Аналіз впливу на поведінку людини, неусвідомленого, як компоненту ментального патерну безпеки, здійснюється, виходячи з усталеного розуміння «несвідомого» як сукупності активних психічних утворень, станів і процесів людини, неусвідомлюваних їм без застосування спеціальних методів. На думку З. Фрейда, К.-Г. Юнга, Е. Фрома, А. Гелена саме в несвідомому приховані витoki девіації, невмотивованої агресії, деструктивної людської поведінки. Вплив несвідомого на поведінку здатний скорегувати її спрямованість, нівелювати установки, сформовані модусом безпеки.

Непередбачуваність поведінки людини і соціальних груп в екстремальних ситуаціях зумовлена, на думку К.-Г. Юнга, «колективним несвідомим» і «архетипами свідомості». Це глибинні психологічні структури, що несуть елементи стихійності і непередбачуваності в поведінці людини. Людський досвід, сформований у зіткненнях з природними, гуманітарними катастрофами, закладався на підсвідомість як архетипи сприйняття ситуації і алгоритми дій. Архетипи К.-Г. Юнг розглядає як універсальні моделі активності, що довільно визначають людське мислення та мотиви. Вони виявляють себе у вигляді нерелексованих настанов, схильностей, що зумовлюють прояв людської активності, в тому числі й неадекватну, деструктивну поведінку. Архетипи формуються на міфологічній основі, утворюючи колективну пам'ять людського роду, зберігаючись у «схованках людської душі» [11, с. 92–93].

Поняття архетипу знайшло свій подальший розвиток у працях Д. Бадовського, П. Гуревича, В. Ільїна, в яких архетипи інтерпретуються як «надособистісні ментальні матриці», «динамічні ментальні стереотипи групового досвіду», що мають характер саморефлексуемий системи. Пробудження архетипів з непередбаченими соціальними наслідками відбувається в періоди підвищення соціальної активності людських мас. Загроза «тіньового» боку людської активності полягає у виході з-під контролю розуму в умовах масових форм соціального протесту, що породжує невмотивоване насильство і детонацію соціального вибуху.

Провідним чинником, що знижує, нейтралізує і навіть запобігає впливам тіньового боку людської активності, на думку дослідників, є здатність до рефлексії. Рефлексія, як властивість розвинутої моральної свідомості, висвітлюючи тіньові боки підсвідомості, допомагає побачити те, що вона приховує в критичній ситуації вибору. Отже, рефлексивність розглядається однією з умов функціонування ментального патерну безпеки в єдності усвідомленого і несвідомого, що рефлексується. Позитивна роль несвідомого у функціонуванні ментального патерну безпеки визначається такими його формами: адаптація свідомості до надзвичайних ситуацій; інтуїтивне попередження про виникнення загрози життю; мобілізація здібностей до інтуїтивного прийняття рішення; мобілізація волі і сутнісних людських сил у кризовій для життя ситуації.

Стає зрозумілою двояка роль несвідомого у функціонуванні патерну безпеки. З одного боку, цей вплив архетипів як сформованих в минулому форм поведінкових реакцій у кризових для життя ситуаціях мобілізує сутнісні людські сили, а з іншого – це можливість прояву агресивних, деструктивних або панічних реакцій внаслідок активізації архаїчних культурних програм. Блокування таких програм стає можливим для свідомості з розвиненими здібностями самоаналізу, рефлексії, самоконтролю.

Грунтуючись на наведених теоретичних положеннях можна стверджувати, що ментальний патерн безпеки являє собою порівняно стійку, багаторівневу структуру свідомості особистості, що зумовлює домінування раціонального сприйняття ризиків і загроз життю, адекватні форми поведінки і діяльності, як в екстремальних, так і в повсякденних ситуаціях. Знання особливостей консти-

туювання і функціонування ментального патерну безпеки дає можливість використовувати його в якості концептуальної основи, що визначає спрямованість і зміст освіти в інтересах безпеки і сталого розвитку держави, здійснювати управління безпекою суспільства «м'якими» методами, застосовувати для формування належного рівня морально-психологічного стану сил безпеки і оборони України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Йонас Г. *Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації* / пер. з нім. А. М. Єрмоленка. К. : Лібра, 2001. 400 р. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/jonas.htm>
2. Andersen L. R. *Bildung: Keep Growing*. Nordic Bildung, 2020. 171 p. URL: https://clubofrome.org/wp-content/uploads/2020/06/Bildung_Keep_Growing_by_Lene_Rache_Andersen_Excerpt.pdf
3. Бевзенко Л. Постнекласическіе практики: возможность концептуализации в логике габитуальных и социокультурных трансформаций. *Постнекласическіе практики: опыт концептуализации: коллективная монография* / ред. В. И. Аршинова и О. Н. Астафьевой. СПб. : Изд. Дом «Мирь», 2012. С. 229–248. URL: http://mirspb.ru/sites/default/files/pdf/postneclassika_text_2.pdf
4. Жуленков О. В. Порівняльний філософський аналіз системного та інтегрального підходів до дослідження складних систем. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2019. Вип. 1–2 (167–168). С. 125–140.
5. Бейтсон Г. *Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии* / пер. с англ. Д. Федотова, М. Папуша. М. : Смысл, 2000. 476 с.
6. Степин В. С. Конструктивные и прогностические функции философии: доклад на XXII международном философском конгрессе в Сеуле с 30 мая по 5 августа 2008 г. *Вопросы философии*. 2009. № 1. С. 5–10.
7. Горлинський В. В. *Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір: монографія*. К. : ПАРАПАН, 2011. 387 с.
8. *Щорічна доповідь Amnesty International 2016/2017 про стан прав людини у світі*. 22.02.2017. URL: <https://www.prostir.ua/?news=>

- schorichna-dopovid-amnesty-international-20162017-pro-stan-prav-lyudnyu-u-sviti
9. Подолякіна О. В. Освіта як нова тема доповідей римського клубу. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2020. Випуск 1(171). Том 2. С. 111–125.
 10. Эко У. *Открытое произведение* / пер. с итал. А. Шурбелева. СПб. : Академический проект, 2004. 384 с. URL: http://yanko.lib.ru/books/cultur/eco-otkrutoe_proizvedenie-8l.pdf
 11. Юнг К.-Г. *Аналитическая психология: прошлое и настоящее*. М. : Мартис, 1995. 356 с.

REFERENCES

Jonas, G. & Jonas, G. (2001). *The principle of responsibility. In search of ethics for technological civilization* (A. M. Yermolenko, Trans.). [In Ukrainian]. Kiev: Libra, 2001. Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/jonas.htm> [In Ukrainian].

Andersen, Lene Rachel. (2020). *Bildung: Keep Growing*. Nordic Bildung. Retrieved from https://clubofrome.org/wp-content/uploads/2020/06/Bildung_Keep_Growing_by_Lene_Rache_Andersen_Excerpt.pdf

Zhulenkov, O. V. (2019). Comparative Philosophical Analysis of Systems and Integral Approaches to Study Complex Systems. *Multiversum. Philosophical almanac, 1-2 (167-168)*, 125-140. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2019_1-2_8 [In Ukrainian].

Bateson, G. (2000). *Steps to an Ecology of Mind. Selected articles on anthropology, psychiatry and epistemology* (D. Y. Fedotova & M. Papusha, Trans.). Moscow: Smisl. [In Russian].

Stepin, V. S. (2009). Constructive and forecasting functions of philosophy report on the XXII International Congress of Philosophy in Seoul from May 30 to August 5, 2008. *Voprosy filosofiy, 1*, 5-10. Retrieved from https://iphras.ru/uplfile/root/stepin/funktsii_filosofii.pdf [In Russian].

Horlynsky, V. V. (2011). *Philosophy of safety and human development*. Kiev: PARAPAN. [In Ukrainian].

Annual Report Amnesty International 2016/2017 on the state of human rights in the world. Retrieved from <https://www.prostir.ua/?news=>

schorichna-dopovid-amnesty-international-20162017-pro-stan-prav-lyudyny-u-sviti [In Ukrainian].

Podoliakina, O. (2020). Education as a new topic of reports of the Club of Rome. *Multiversum. Philosophical almanac*, 1 (171), Vol. 2, 111-125. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/345968954_Osvita_ak_nova_tema_dopovidej_Rimskogo_klubu [In Ukrainian].

Eco, U. (2004). *Open work* (A. Shurbeleva, Trans.). St. Petersburg: Academic project. Retrieved from http://yanko.lib.ru/books/cultur/eco-otkrutoe_proizvedenie-8l.pdf [In Russian].

Jung, K.-G. (1995). *Analytical Psychology: Past and Present*. Moscow: Martis. Retrieved from http://krotov.info/libr_min/27_yu/ng/carl.htm [In Ukrainian].

Valerii Ananin

Doctor of Philosophical Sciences, professor, Institute of special communication and information protection of National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv polytechnic institute"; Kyiv, Ukraine; e-mail: ananin@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4786-0011>

Viktor Horlynskyi

Candidate of philosophical sciences (Ph.D.), Associate Professor, Institute of special communication and information protection of National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv polytechnic institute"; Kyiv, Ukraine; e-mail: gvv1004@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1190-5991>

Mental structures of consciousness as a prerequisite for sustainable development and security of society

Abstract

Mankind's entry into the development zone, which is referred to in social discourses as a "civilizational break", is characterized by an increase in the scale and intensity of environmental, man-made, anthropogenic catastrophes and social cataclysms such as a pandemic. The integration of global threats with foreign policy and military expansion, internal problems of development of the

Ukrainian state, necessitates a rethinking of the mental foundations of behavior and professional activity of the individual as a prerequisite for humanitarian security. Sustainable human development is related to human security. Human security is due to an adequate reaction of the person on the extreme situation. Thus, at the heart of the mechanism of prevention of anthropogenic threats, there is a problem of search of new opportunities and effective ways of influence on consciousness, behavior and actions of the person in crisis situations of professional activity. Targeted influence on the behavior and preventive activities of the person in crisis situations is possible through the formation of the mental structure - the mental pattern of safety. The theoretical basis for the development of a model of the mental pattern of security was Pierre Bourdieu's ideas about "habitus" as a built-in set of models and schemes of response to various situations that structure human social practices. These are also the concepts of "semantic structures" of the life world of Edmund Husserl, "mental structures" of K. Levi-Strauss and "symbolic order" of Jacques Lacan. Mental pattern of security considered by the authors as an open, dynamic, relatively stable, functional structure that develops. Its configuration is determined by the "assembly point", due to personal characteristics, specific place, time, form of motivation of human behavior in an extreme situation. The processes of functioning of the mental pattern of security have a dual nature: conscious, teleological, controlled and subconscious, unpredictable, self-organizing. The conscious level is characterized by a rational, purposeful controlled flow of behavioral reactions due to the social need for security. The unconscious level is characterized by spontaneity and spontaneity of psychological reactions in unpredictable situations. It is a hidden level of self-organization based on feedback, corrective connections and subconscious attitudes. Constituting the mental pattern is due to the needs for security, social experience of their implementation, special knowledge, humanistic value orientations, social status, role, attitudes, motivation and reflection of the individual. Mental pattern of security includes of cognitive, semantic, values, emotive and behavioral substructures. Their functioning is complexed models and schemes to respond adequately to the crisis, emergency situations, constitute a social safety practices. The basic function of the mental pattern of safety is the formation of the social, psychological and professional readiness of adequate understanding, behavior and preventive action in emergency situations. The leading role in shaping the mental pattern of safety belongs to the system of education for sustainable development. The formation, through a system of preventive education, of mental structures that determine adequate thinking, behavior and ways of preventive human activity in crisis situations is one of the

effective ways to influence the state of humanitarian security. The knowledge of the constitution of the mental structures of mental can be used as a conceptual framework of humanitarian policies and the modernization of education for sustainable human development.

Keywords: *society; structure; mentality pattern of the safety; values; sustainable development; education.*